

بررسی دیدگاه دبیران علوم اجتماعی پیرامون نقش مطالعات اجتماعی در گسترش فرهنگ ایثار و شهادت در بین دانش آموزان

دکتر لطفاله عباسی سروک^۱ ایرج هاشمی^۲

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی دیدگاه دبیران علوم اجتماعی پیرامون نقش مطالعات اجتماعی در گسترش فرهنگ ایثار و شهادت در بین دانش آموزان است. روش پژوهش پیمایشی و جامعه آماری شامل کلیه دبیران علوم اجتماعی شهر تهران در مدارس دولتی و غیردولتی دوره اول متوسطه بودند که از این جامعه تعداد ۱۵۵ نفر به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای و با استفاده از معادله نمونه‌گیری کوکران انتخاب شدند. ابزار پژوهش پرسش‌نامه محقق ساخته بود که روایی آن با استفاده از روایی محتوایی و قضاوت متخصصان و پایایی آن با استفاده از روش آلفای کرونباخ مورد بررسی و تأیید قرار گرفت. داده‌های حاصل با استفاده از آمار توصیفی (میانگین، انحراف معیار) و آمار استنباطی (آزمون مجذور خی) تجزیه و تحلیل شد. یافته‌های حاصل حاکی از این است که حوزه مطالعات اجتماعی می‌تواند در درونی نمودن ارزش‌های ایثار و شهادت، باور به ارزش‌های دفاع مقدس، تبلیغ و ترویج ارزش‌های دفاع مقدس و آشنایی با خصوصیات و ویژگی شهدا در دانش آموزان ایفای نقش کند. از این رو لازم است برنامه‌ریزان درسی در تدوین کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی به گسترش و ترویج این فرهنگ (ایثار و شهادت) اهتمام ویژه داشته باشند.

واژگان کلیدی: فرهنگ ایثار و شهادت، کتاب درسی، حوزه مطالعات اجتماعی، دوره اول متوسطه

حوزه مطالعات اجتماعی با توجه به رویکرد کلی برنامه درسی که مبتنی بر فطرت‌گرایی توحیدی است و اهتمام به شکوفایی آن دارد سعی می‌کند زمینه‌های تربیت فردی و اجتماعی نوجوانان را فراهم آورد. از این روی، هدف غایی این درس تربیت افرادی مؤمن، مسئول، توانمند و آگاه در زندگی فردی و اجتماعی، پایبند به اخلاق و ارزش‌های دینی و انقلابی است. جهان اجتماعی با ایجاد فرصت‌ها و محدودیت‌هایی روابط انسان‌ها را با طبیعت، ماورای طبیعت، دیگران و خودشان سامان می‌بخشد و از این طریق زندگی مشترک آن‌ها را ممکن می‌سازد.

از آنجا که آگاهی‌ها و اراده‌ها متفاوت هستند، جهان‌های اجتماعی گوناگونی شکل می‌گیرند که شیوه‌های زندگی متفاوتی پدید می‌آورند. سپس ملاک‌هایی برای نقد و ارزیابی جهان‌های اجتماعی معرفی می‌شود تا انسان بتواند با استفاده از آن‌ها درباره جهان‌های اجتماعی داوری کند. اقتضانات زمانی قرن بیست و یکم، تشدید ارتباطات و جهانی‌شدن فرهنگ‌ها از طریق شبکه‌ی اطلاع‌رسانی جهان از قبیل اینترنت و ماهواره و متناظر با آن و منتفی نبودن احتمال درهم آمیزی ارزش‌های بیگانه با ارزش‌های اسلامی، نظام تعلیم و تربیت کشور را با چالش مواجه نموده و مقابله با ارزش‌های غیراسلامی و خطر بی‌هویتی فرهنگی را ضرورت بخشیده و مسئولیت خطیرتر و حساسیت بیشتری برای همه نهادهای اجتماعی دست اندرکار فرهنگ‌سازی کشور و از جمله نهاد آموزش و پرورش را فراهم آورده است. هرچند احتمال چنین فرصتی برای سایر نهادها و دستگاه‌های اجتماعی منتفی نیست اما بسیار اندک است. از این رو می‌توان به شرایط و مقتضیات سنی فراگیران که عموماً واجد فطرتی پاک و ذهنی بی‌آلایش بوده اشاره کرد، که مهم‌ترین سرمایه هر ملت، نوجوان هر کشور است. طرز فکر، نگرش و روحیه نوجوان هر مرز و بوم تعیین‌کننده خط‌مشی آتی کشور خواهد بود (فیاض، ۱۳۸۷: ۱۷).

نوجوان اگر درست تربیت شود و پایه‌های فکری مستحکم و صحیحی داشته باشد، در آینده تبدیل به جوانی مفید به حال خود، خانواده و کشورش خواهد بود و برعکس اگر از پایه‌های سست فکری و عقاید نادرست برخوردار باشد، به جوانی متزلزل، بی‌هویتی و سر‌بار اجتماع مبدل خواهد شد (خورشیدی و قاسمی، ۱۳۸۵).

از ویژگی‌های ممتاز انقلاب اسلامی ایران می‌توان به بعد معنوی، اسلامی و سهم

بودن تمامی اقشار و طبقات اجتماعی در حمایت از آن اشاره کرد. آموزش ارزش‌ها یکی از مهمترین دغدغه‌های نظام تعلیم و تربیت جمهوری اسلامی ایران بوده و هست. هدف اصلی این نظام، پرورش انسان کامل است که متصف به صفات و ارزش‌های اسلامی باشد. در این راستا، یکی از مهم‌ترین وسایلی که برای انتشار و ترویج این خصیصه تأکید می‌شود، کتاب‌های درسی است. کتاب‌های درسی در نظام‌های آموزشی متمرکز، اصلی‌ترین منبع تربیت به‌شمار می‌روند (حکیم‌زاده و موسوی، ۱۳۸۷: ۹۷).

یکی از ارزش‌های دینی و انقلابی، ایثار و شهادت است. این مفاهیم اثرگذار و حرکت آفرین قادرند تا فضای یک جامعه را به‌صورت گسترده تحت تأثیر قرار دهند و والاترین برکات را برای آن به همراه داشته باشند. حقیقت آن است که اگر رشادت‌ها و خدمات شهدا و ایثارگران به‌خوبی برای مردم معرفی گردد و به قالب‌های کلیشه‌ای و بیان‌های ژورنالیستی محدود نگردد، بیشترین و بهترین نتایج را به همراه خواهد داشت. تقویت باورهای دینی و ملی امروزه جزء اصلی‌ترین مسائلی اعتقادی و فرهنگی به حساب می‌آید و در ردیف مهمترین وظایف ماست، این امور از جمله مواردی است که با معرفی و تعمیق شخصیت، منزلت، عقاید و آرمان‌های ناب آن بزرگواران در سطحی فراگیر تحت تأثیر قرار می‌گیرد.

ایثار و شهادت یکی از غنی‌ترین گنجینه‌های فرهنگ اسلامی و شیعی است که جلوه‌های اعجاب‌انگیز آن در طول سال‌های انقلاب و دفاع مقدس به روشنی آشکار گردید و شگرف‌ترین و عظیم‌ترین صحنه‌های از خود گذشتگی انسان‌ها در آن تبلور یافت (چراغی و اسلام‌پناه، ۱۳۸۹). شهادت به معنای شهید شدن و کشته شدن در راه خداوند و دفاع از اسلام است (مطهری، ۱۳۶۸). ایثار و شهادت، به عنوان یک فرهنگ متعالی در زمره عالی‌ترین مفاهیم الهی و نتیجه والاترین ارزش‌هایی می‌باشند که یک انسان متعهد می‌تواند به آن مقام دست یابد. ایثار به معنای برگزیدن، کرامت کردن و دیگران را بر خود ترجیح دانستن تعریف گردیده است (دهخدا، ۱۳۷۷، جلد ۳: ۳۱۶۶). ایثار یعنی بذل کردن، دیگری را بر خود برتری دادن و سود او را بر سود خود مقدم دانستن، قوت لازم و مایحتاج خود را به دیگران بخشیدن و خود را برای آسایش دیگران به رنج افکندن است (معین، ۱۳۷۶: ۴۱۳). ایثار در اصطلاح نهایت بخشش و گذشت و برگزیدن غیر بر خود است، یعنی به رغم نیاز به چیزی، دیگران را بر خود بداند چیز مقدم

داشتن است (اسماعیل پور، ۱۳۸۵: ۲۸). ایثار به گونه‌های مختلفی دیده می‌شود. گاه با فداکردن جان صورت می‌گیرد، گاه با دادن مال و زمانی هم با هزینه کردن اعتبار و آبرو؛ برخی اوقات هم می‌تواند ترکیبی از این‌ها باشد که فرد به طور ارادی و به خاطر یک هدف و آرمان مقدس و والا تصمیم می‌گیرد از داشته‌های خود اغماض نموده و منافع غیر را بر خود مرجح بداند. ایثار مختص به یک جامعه، ملت و منحصر به زمان معین نیست و در گستره تاریخ نیز می‌توان موارد بسیاری را در این خصوص جست (چناری، ۱۳۹۰).

اما مسأله اساسی در این زمینه این است که توجه به فرهنگ ایثار و شهادت و همچنین ترویج آن در جامعه و مشاهده آثار و کارکردهای مثبت آن در گرو داشتن باور عمیق و اندیشه بلند است و می‌بایست چنین تفکری را با ساز و کارهای مناسب به صورت عمیق در بین مردم نهادینه ساخت. پر واضح است که شناسایی راه‌ها و اتخاذ شیوه‌هایی که بتواند این فرهنگ را به بهترین شکل ممکن در جامعه مطرح سازد، طبعاً نیازمند بررسی دقیق، همه جانبه و مستمر است و یقیناً دست‌اندرکاران این حوزه باید به این مسئله توجه جدی داشته باشند چرا که عمل به این وظیفه خطیر در نهایت به بیداری و آگاهی جامعه نسبت به مقوله ایثار و شهادت منجر خواهد شد (خورشیدی و قاسمی، ۱۳۸۵). به تصویر کشیدن صحنه‌های زیبای فرهنگ ایثار و شهادت، آن‌هم برای کسانی که در آن لحظات حساس و تاریخی وجود نداشته‌اند، رسالتی است عظیم که بیش از هر کسی بر دوش معلمان کشور سنگینی می‌کند. این ضرورت عمدتاً شکل‌دهی تجربیاتی است که منجر به تغییرات رفتاری در دانش‌آموزان می‌شود. به خاطر همین ضرورت است که نقش معلم جنبه نهادی پیدا کرده و بسیاری از افراد، دانشجویان و دانش‌آموزان مختلف، انتظارات کلی مشخصی از آنچه که یک معلم هست و باید باشد دارند. ترویج این فرهنگ و معرفی آن به عنوان فرهنگ غالب در جامعه می‌تواند نقشی عمده در مشارکت عمومی ایفا کند چرا که دانش‌آموزان با آگاهی از زحمات و مشقت‌های راه خطیر انقلاب به خوبی خواهند فهمید که باید با جان و دل از این میراث دفاع کنند. از این رو روش‌های به کار گرفته شده در تبیین و ترویج فرهنگ ایثار و شهادت از سوی معلمان و ابتکار آن‌ها در به‌کارگیری روش‌های جذاب و نوین در این زمینه، کارگشا و حساس است. در اسلام شهادت هدف نیست بلکه وسیله‌ای برای صیانت از دین و راهی

برای رسیدن به خداوند و از مقربان درگاه ایزدی شدن است (مدنی، ۱۳۸۶: ۳). فرهنگ شهادت، حقیقتی است که به اشکال مختلف در تمام عرصه های زندگی ظهور و بروز می یابد؛ لذا در ارزش گذاری بسیاری از فعالیت های مؤمن، مقام و منزلت شهید میزان قرار می گیرد و بعضی اعمال، اجر صد شهید و بالاتر را می یابد (محیطی اردکانی، ۱۳۸۵). در فرهنگ اجتماعی، سیاسی و اقتصادی اسلام، ایثار و فداکاری به عنوان اوج وارستگی انسان و نشانه پیوستگی بشر به خدا و مکتب تلقی می گردد. چنان که در آیات سوره «هل آتی» امام علی (ع)، حضرت فاطمه (س)، امام حسن (ع) و امام حسین (ع) به خاطر ایثار مورد تحسین و ستایش قرار گرفتند. حضرت ابراهیم (ع) نیز پیش از رسیدن به امامت با ایثار فرزندش اسماعیل به قربانگاه، آزمایش شد. اگر ایثار با نثار جان در راه خدا باشد، شهادت تلقی می گردد، چنان که واقعه عاشورای حسینی، نقطه اوج ایثار در طول تاریخ تشیع به شمار می رود که سرشار از نکات عبرت انگیز نه تنها برای شیعیان، بلکه برای انسان های آزاده جهان به شمار می آید (علی اکبری، ۱۳۸۹: ۱۷۵). پیامبر اکرم (ص) می فرماید: «بهترین مردم کسی است که نفس خود را در راه خدا ننگه داشته و با دشمنانش جهاد کند و خواهان مرگ و یا کشته شدن در میدان جنگ است» (حرعاملی، ۱۴۱۴، ج ۱۱: ۲۲۴).

هر جامعه ای جهت بسط و اشاعه و نهادینه سازی ارزش های مذهبی و ملی خویش ابزارها و امکاناتی را در اختیار دارد و با توجه به توان کمی، امکانات و کیفیت ابزارها، توانمندی خویش را در دستیابی به هدف های مورد نظر، ارزیابی و احتمال تحقق اهداف را آینده نگری می نماید. با توجه به این که دین اسلام تمام ابعاد زندگی انسان را در بر می گیرد، بنابراین ارزش های منبعث از دین نیز باید به طور متوازن در کتاب های درسی منعکس شوند و علاوه بر توجه به جنبه های آماده سازی برای زندگی اخروی، باید برای این جا و اکنون دانش آموزان در زندگی دنیا نیز حامل پیام های روشنی باشند (حکیم زاده و موسوی، ۱۳۸۷: ۹۷). چنین جامعه ای باید نظام آموزشی و پرورشی خود را به گونه ای سازمان دهی کند که خروجی هزینه ها و تلاش های انجام شده در آن، جوانان خودساخته و با هویتی باشند که به خوبی فرهنگ و تاریخ خویش را شناخته و به نیکی آماده کوشش و فداکاری در راه آن بوده و تا پای جان از آن دفاع نمایند (مردانی، ۱۳۸۴: ۷۰).

در قرآن برکات زیادی به شهادت اختصاص داده شده است. شهادت با زندگی ابدی،

مایه بخشش گناهان، دخول در بهشت و رزق نیکو آورده شده است. آیات زیادی به شهادت و شهیدان اختصاص دارد. از جمله سوره توبه آیه ۱۱۱ می‌باشد «إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ» یعنی برای انسان‌های موحد چیزی بالاتر از آن نیست که نعمت وجود را در راه رضای معبود به کار گیرند در راه خدا خرج شوند و فدا گردند. سوره اسراء، آیه ۸۱ «إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا»، در تقابل حق و باطل، طبق آنچه قرآن کریم تعیین می‌کند، «حق» ماندگار و استوار است و «باطل» رفتنی است و ناپایدار. از باب مثال سوره انبیاء، آیه ۱۸، آل عمران، آیه ۱۷۹، ۱۵۲، اعراف، آیه ۸۵، سوره هود، آیه ۸۵ و سوره شعرا آیه ۱۸۳ همگی اشاره به شناخت ارزش جان آدمی در فرهنگ ایثار و شهادت دارد.

در روایات نیز به این مهم بسیار پرداخته شده است. پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: «فَوْقَ كُلِّ ذِي بَرٍّ حَتَّى يُقْتَلَ الرَّجُلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَإِذَا قُتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَيْسَ فَوْقَهُ» بر بالاتر از هر نیکوکاری، نیکوکار دیگری است، تا آن‌گاه که در راه خدا شهید شود، همین که در راه خدا شهید شد بالاتر از او نیست (کلینی، ۱۳۷۱، جلد ۲: ۳۴۸). در این حدیث ایشان شهادت را بالاترین حد نیکوکاری در سلسله ارزش‌ها معرفی می‌نماید. امام علی (ع) فرمودند: «أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ الْجِهَادَ بَابٌ مِنْ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ فَتَحَهُ اللَّهُ لِخَاصِّهِ أَوْلِيَانِهِ وَهُوَ لِبَاسِ التَّقْوَىٰ وَدِرْعُ اللَّهِ الْحَصِينَةُ وَجُتَّةُ الْوَثِيقَةِ فَمَنْ تَرَكَهُ رَغَبًا عَنْهُ الْبَسَهُ اللَّهُ ثَوْبَ الدُّلِّ» اما بعد، جهاد، دری است از درهای بهشت که خدا به روی دوستان خاص خود گشوده است، جهاد، لباس پر فضیلت «تقوی» است (ابن‌ابی‌الحدید، ۱۴۰۴، خطبه ۲۷).

در فرهنگ حسینی شهادت «احلی من العسل» «شیرین‌تر از عسل» است و نه تنها شهادت مرگ و پایان زندگی نیست، بلکه حیات تازه‌ای است که در نظر آنان شیرین و گوارا است، زیرا به وسیله نعمت شهادت آن هم در رکاب و مقتدای خود در جوار رحمت بی‌انتهای الهی برخوردار از نعمت‌های مادی و معنوی می‌شوند. شهادت طلبی یاران با ایمان امام حسین (ع)، در عمل تجلی یافت. خود آن حضرت نیز پیش‌تاز و الگوی این میدان بود. وقتی امام می‌خواست از مکه حرکت کند، با خواندن خطبه‌ای که از زیبایی مرگ در راه خدا برای جوانمردان سخن می‌گفت، از افراد خواست هر کس شهادت طلب است و آمادگی بذل جان و خون دارد، همراهی نماید: «مَنْ كَانَ بَاذِلًا فِينَا مُهَجَّتَهُ فَلْيَرْحَلْ مَعَنَا» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۴۴: ۳۶۶). تعبیر امام حسین (ع) از این که اگر

ناچار، مرگ برای همگان حتمی است، پس چه بهتر که به صورت شهادت باشد: «فَإِنَّ تَكُنِ الْأَبْدَانُ لِلْمَوْتِ أَنْشَاتَ، فَقَتْلُ أَمْرٍ بِالسَّيْفِ فِي اللَّهِ أَفْضَلُ» شاهد دیگری از این روحیه در امام است (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۴۴: ۳۷۴).

پس از گذشت چهارده قرن از نهضت عاشورا، در ایران، درخت تنومند اسلام به بار نشست و شکوفه‌های ایثار و شهادت را از عطر خوشبوی خویش لبریز ساخت. به اعتقاد امام خمینی «خط سرخ شهادت، خط آل محمد (ع) و علی (ع) است و این افتخار از خاندان نبوت و ولایت به ذریه طیبه آن بزرگواران و به پیروان خط آنان به ارث رسیده است» (امام خمینی، ۱۳۷۶، ج ۱۵: ۱۵۴). احاطه امام خمینی بر مسائل عرفانی، اجتماعی، علمی، سیاسی، انقلابی و دینی موجب تفاسیر جامع شهادت از نظر ایشان شده است. در تعبیر عرفانی امام معمای شهادت با عشق قابل فهم است؛ شهداء در قهقهه مستانه‌شان و در شادی وصول‌شان عند ربهم یُرزقون‌اند و از نفوس مطمئنه‌ای هستند که خطاب فادُخُلِ فی عِبَادِی وَ ادْخُلِی جَنَّتِی پروردگارند (امام خمینی، ۱۳۷۶، ج ۲۱: ۱۴۷).

ذکر این نکته ضروری است که شجاعت و هوشمندی امام خمینی (ره) در برخورد با توطئه‌های گوناگون جبهه کفر علاوه بر ختنی‌سازی وسایل و افکار شیطانی اسلام ستیزان، موجبات تربیت نسل عاشق شهادت در راه دین را نیز بیش از پیش فراهم آورده است. شهادت و ایثار را می‌توان با استناد به روایات و احادیث نوعی آزمایش الهی برای مؤمنان و رهروان راه حق برشمرد که از طریق آن به ندای پرودگار خود لبیک می‌گویند و در برابر فرامین و دستورات الهی سر تعظیم و تسلیم فرود می‌آورند. به تعبیر مقام معظم رهبری "شهید، یعنی انسانی که در راه آرمان‌های معنوی کشته می‌شود و جان خود را که سرمایه اصلی هر انسانی است، برای هدف و مقصدی الهی صرف می‌کند". در نظر ایشان "شهادت بدین معناست که یک انسان، برترین و محبوب‌ترین سرمایه دنیوی خویش را نثار آرمانی سازد که معتقد است زنده ماندن و بارور شدن آن به سود بشریت است و این یکی از زیباترین ارزش‌های انسانی است و آن‌گاه که آرمان مطلوب او الهی و آرزوی همه پیامبران خداست، این آرمان مطلوب، در صدر همه نیکی‌های بشری قرار می‌گیرد" (خامنه‌ای، ۱۳۸۱). از مهم‌ترین و حساس‌ترین رویدادهای پس از انقلاب اسلامی، جنگ تحمیلی بود. پرواضح است که انگیزه‌های دفاع مقدس در طول هشت سال جنگ تحمیلی مطابق با ارزش‌های دینی، الهی بوده و رنگ خدایی داشته

است. به همین علت در ادبیات جنگ از آن زمان به دوران دفاع مقدس تعبیر می‌شود که در برگیرنده رشادت‌ها و فداکاریها در میان جنگ است. دوران هشت سال دفاع مقدس کارنامه درخشان مردانی از تبار مقاومت و پایداری است.

یکی از ابزارهای فرهنگ‌سازی در جامعه نهاد آموزش و پرورش است. نهاد آموزش و پرورش اولاً، به لحاظ ارتباط مستقیم و تنگاتنگ با فراگیران و ثانیاً، از جهت شرایط سنی و تأثیرپذیری فوق‌العاده فراگیران در نهادینه‌سازی و بسط ارزش‌های اسلامی از جایگاه والایی برخوردار است. آگاهی از امکانات و توانمندی ابزارهای فرهنگ‌سازی جامعه، دست‌اندرکاران و طراحان فرهنگ جامعه را جهت حرکت اصلاح‌گرایانه فرهنگی مدد می‌رساند (فیاض، ۱۳۸۷: ۱۵). منابع درسی در نظام آموزش عالی و آموزش و پرورش فرصت‌هایی هستند که می‌توان از آنها برای زنده نگهداشتن یاد و خاطره رشادت و دلاوری‌های شهیدان و رزمندگان دوران دفاع مقدس استفاده کرد. از سوی دیگر، به دلیل آن که ابزارهای انتقال ترویج فرهنگ و ارزش‌های اسلامی و منابع آموزشی، یعنی کتاب‌های درسی، در نظام تعلیم و تربیت جاری کشور به شکل متمرکز تحت نظارت سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی برای سراسر کشور طراحی و تدوین می‌گردد و بسیاری از فراگیران از این کتاب‌ها استفاده می‌نمایند، حساسیت و دقت فوق‌العاده‌ای در تدوین محتوای کتاب‌های درسی، بررسی، تحلیل ابعاد گوناگون آن و توجه جدی به اصلاح و بهینه‌سازی آن در جهت گسترش فرهنگ ایثار و شهادت امری اجتناب‌ناپذیر است (فیاض، ۱۳۸۷: ۱۷).

مروری بر پژوهش‌های انجام شده نشان می‌دهد که مطالعاتی که در خصوص فرهنگ ایثار و شهادت و در کتب درسی دانش‌آموزان به عمل آمده است عموماً به صورت تحلیل محتوا است. اثباتی و وریچ کاظمی (۱۳۸۳) در مطالعه خود که با هدف بررسی و تحلیل محتوای کتاب‌های درسی مقاطع درسی ابتدایی، راهنمایی و سال اول دبیرستان (مشمول بر ۸ کتاب درسی) از نظر ارزش‌های دینی، ملی و دفاع مقدس انجام دادند، نشان دادند که در کتاب‌های درسی ارزش‌های دفاع مقدس که در آن مفاهیم ایثار و شهادت جای می‌گیرد نسبت به ارزش‌های دینی و ملی کمتر مورد توجه قرار گرفته است. البته در این تحقیق مفاهیم ایثار و شهادت به طور مستقل بررسی نشده بود.

آرمند (۱۳۸۷) در مطالعه خود که با هدف بررسی مفاهیم ایثار و شهادت در کتاب‌های

درسی دوره ابتدایی، راهنمایی و متوسطه انجام داد به این نتیجه رسید که از نظر کمی مفاهیم قابل توجهی در کتاب‌های درسی درباره مفاهیم ایثار و شهادت به کار رفته است ولی با توجه به این که در دوره راهنمایی نوجوانان به مرحله تفکر انتزاعی رسیده‌اند ضروری است به این مفاهیم که ذهن دانش‌آموزان را به سمت ارزش‌های معنوی سوق می‌دهد، بیشتر پرداخته شود. امیری (۱۳۸۵) در مطالعه خود که با هدف چگونگی ارائه ارزش‌ها در کتاب‌های درسی دوره متوسطه و نیز تفاوت دو نوع نظام ارزشی در دو نظام سیاسی اجتماعی مختلف، در سال‌های پس از انقلاب و سال‌های قبل از انقلاب انجام شد دریافت که در کتاب‌های درسی به ارزش‌های دینی بیش‌تر توجه شده است، این بدان جهت است که یکی از ویژگی‌های مهم جمهوری اسلامی احیای ارزش‌های دینی است، به عبارتی دیگر قبل از انقلاب ۶۹/۷ درصد ارزش‌ها در کتاب‌های دینی متمرکز بوده است در حالی که این نسبت پس از انقلاب افزایش یافته و به ۸۸/۸ درصد رسیده است. خورشیدی و قاسمی (۱۳۸۵) در مطالعه خود که با هدف بررسی صفات بارز شهدا از نظر دانش‌آموزان دریافتند که تنها نیمی از افراد نمونه، تمامی نه شهید ارائه شده به آنان را (شهدای مشهور و یا بومی قلمرو پژوهش) را می‌شناختند. این نتیجه در شرایطی است که زندگینامه برخی از آن‌ها در کتب درسی دوره راهنمایی درج شده بود. عرب‌زوزنی و سعیدی‌رضوانی (۱۳۸۵) در مطالعه خود پیرامون فرهنگ شهادت در کتب درسی دوره راهنمایی با این هدف که چه اندازه به مفاهیم مربوط به شهید و شهادت در کتاب‌های درسی دوره راهنمایی تحصیلی توجه شده و همچنین کتاب‌های درسی تا چه اندازه ارزش‌های والای شهیدان را به نوجوانان معرفی کرده‌اند، دریافتند که از بین ویژگی‌های مربوط به شهادت طلبی در کل دوره‌ها بیش‌ترین اشاره مربوط به کتاب دینی پایه اول (شش بار) بوده است. به زعم این پژوهشگران، صفاتی چون حقیقت‌جویی، شجاعت، صبر و استقامت، دین‌داری، ذلت‌ناپذیری، و عزت و بزرگی شهید و شهادت در کتب درسی دوره راهنمایی تحصیلی مورد غفلت قرار گرفته است. آرمند (۱۳۸۷) نشان داد که ضرورت دارد مفاهیم ایثار و شهادت در کتاب‌های قرآن و دینی (هدیه‌های آسمان) مورد توجه قرار گیرد. الخوالده و الشوحه (۲۰۰۵) با تحلیل محتوای کتاب‌های درسی تربیت اسلامی کلاس‌های ششم، هفتم، هشتم و نهم در اردن به این نتیجه رسید که در کتب مذکور ارزش‌های اخلاقی بیشترین فراوانی را داشته و به دنبال آن ارزش‌های

عبادی، اعتقادی، اقتصادی و در آخر ارزش‌های اجتماعی مورد توجه قرار گرفته‌اند. هم‌چنین ارزش جهاد در راه خدا و سپس اقامه نماز بیشترین فراوانی و انجام کارهای داوطلبانه کمترین فراوانی را بین ارزش‌ها به خود اختصاص داده است.

از مباحث ضروری در شرایط فعلی در عرصه تعلیم و تربیت به ویژه در حوزه مطالعات اجتماعی بررسی شیوه‌های درونی کردن مفاهیم ارزشی در بین افراد است. مقصود از درونی کردن ارزش‌ها آن است که آن ارزش‌ها جزیی از وجدان شخصی شود که دانش‌آموزان با طیب‌خاطر و تمایل درونی، پذیرفته و به آنها عمل کنند. به عبارتی دانش‌آموز لذت و حلاوت آن ارزش‌ها را بچشد و لمس کند. اهمیت درونی کردن ارزش‌های اسلامی در دانش‌آموزان این است که اگر این ارزش‌ها درونی نگردد تا مادامی که زور و اجبار وجود داشته باشد دانش‌آموزان به صورت ظاهری نسبت به این ارزش‌ها اظهار قبول و وفاداری می‌کنند، اما هر وقت که احساس آزادی و اختیار کنند، بی‌اعتقادی خود را نسبت به این ارزش‌ها نشان می‌دهند و این امر سبب ترویج روحیه تملق، چاپلوسی، ظاهرسازی و نفاق در جامعه خواهد شد (خادمی، ۱۳۷۹: ۱۱).

از این رو سؤالی که مطرح است این است که حوزه مطالعات اجتماعی که یک حوزه مهم یادگیری است که از انسان و تعامل او با محیط‌های گوناگون در زمان‌های مختلف (حال، گذشته و آینده) و جنبه‌های گوناگون این تعامل (سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، محیطی و...) بحث می‌کند تا چه اندازه می‌تواند به گسترش فرهنگ ایثار و شهادت در دانش‌آموزان بپردازد؟

روش پژوهش

باتوجه به هدف پژوهش، روش تحقیق توصیفی با رویکرد پیمایشی می‌باشد. تحقیق پیمایشی روش جمع‌آوری اطلاعات از طریق پرسیدن پرسش‌های از پیش مشخص شده از افرادی است که به عنوان نمونه از جامعه مورد مطالعه انتخاب شده‌اند. رویکرد پیمایشی در تعلیم و تربیت شامل جمع‌آوری اطلاعات از اعضای گروهی از یادگیرندگان، معلمان یا اشخاص دیگری است که به نحوی با فرآیند تعلیم و تربیت مرتبط هستند (بلکستر و همکاران، ترجمه ابراهیم‌زاده، فراهانی و سرمدی، ۱۳۸۷: ۱۰۳). جامعه آماری در تحقیق حاضر، شامل کلیه دبیران درس مطالعات اجتماعی شهر تهران در مدارس دولتی و

غیردولتی می‌باشد. جامعه پژوهش با توجه به آماری که از سوی کارشناس اداره آموزش متوسطه دوره اول شهر تهران در اختیار محقق قرار گرفت، تعداد ۵۲۸ نفر معلم بود. برای تعیین حجم نمونه با در اختیار داشتن جامعه آماری از معادله نمونه‌گیری کوکران به قرار ذیل استفاده می‌شود:

$$n = \frac{Nt^2pq}{Nd^2 + t^2pq}$$

که در این معادله:

- n - حجم نمونه آماری P - نسبت وجود صفت در جامعه آماری ۵۰٪
- N - جمعیت جامعه آماری $t = 1/96$ « در سطح اطمینان ۹۵ درصد
- q - نسبت عدم وجود صفت در جامعه آماری ۵۰٪
- d^۲ - سطح خطا (دقت احتمالی مطلوب) ۰/۰۵

$$n = \frac{528(1/96)^2 \times 0.5 \times 0.5}{528(0.05)^2 + (1/96)^2 \times 0.5 \times 0.5} = 155$$

بنابراین با توجه به قاعده نمونه‌گیری فوق، حجم نمونه تحقیق برابر با ۱۵۵ نفر می‌باشد.

در توضیح نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای، باید گفت که واحد نمونه‌گیری خوشه است. در مواردی که نمونه‌گیری فرعی در درون خوشه‌های انتخابی صورت گیرد، نمونه‌گیری چند مرحله‌ای محسوب می‌شود (ساروخانی، ۱۳۸۷). در این نوع نمونه‌گیری ابتدا کل مناطق آموزش و پرورش شهر تهران به پنج خوشه شمال، جنوب، شرق، غرب و مرکز تقسیم شدند و از هر خوشه یک منطقه (مناطق ۳ از شمال، ۶ از غرب، ۱۱ از مرکز، ۱۷ از جنوب و ۱۵ از شرق) و از هر منطقه به‌طور تصادفی مدارس و معلمان (۳۱ معلم زن و مرد از هر منطقه) به عنوان نمونه انتخاب شدند.

ابزار جمع‌آوری اطلاعات

ابزار گردآوری داده‌ها برای تحقیق حاضر، پرسش‌نامه محقق‌ساخته فرهنگ ایثار و شهادت است. این پرسش‌نامه شامل ۳۳ گویه در طیف پنج‌گانه لیکرتی از خیلی زیاد (نمره ۵)، زیاد (نمره ۴)، تاحدی (نمره ۳)، کم (نمره ۲) و خیلی کم (نمره ۱) تنظیم شده

است. پرسش‌نامه از پنج مؤلفه شامل ۱- درونی نمودن ارزش‌های ایثار و شهادت، ۲- اعتقاد دانش‌آموزان به ارزش‌ها، ۳- احترام به قشر ایثارگر (آزادگان، جانبازان و خانواده شهدا)، ۴- تبلیغ و ترویج ارزش‌های اسلامی و ۵- آشنایی دانش‌آموزان با خصوصیات و ویژگی‌های شهدای دانش‌آموز تشکیل شده است. ابعاد پرسش‌نامه گسترش فرهنگ ایثار و شهادت و گویه‌های مربوط به آن در جدول ۱ گزارش شده است.

جدول ۱: ابعاد و پایایی ابعاد پرسش‌نامه گسترش فرهنگ ایثار و شهادت

مقیاس	تعداد گویه	شماره گویه	آلفای کرونباخ
درونی نمودن ارزش‌های ایثار و شهادت	۶	۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶	۰/۹۲۲
اعتقاد دانش‌آموزان به ارزش‌های دفاع مقدس	۹	۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵	۰/۹۲۱
احترام به قشر ایثارگران	۴	۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹	۰/۸۴۳
تبلیغ و ترویج ارزش‌های دفاع مقدس	۶	۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۲۵	۰/۸۸۹
آشنایی دانش‌آموزان با خصوصیات و ویژگی شهدای دانش‌آموز	۸	۲۶، ۲۷، ۲۸، ۲۹، ۳۰، ۳۱، ۳۲، ۳۳	۰/۹۴۳
محتوای کتاب درسی در گسترش فرهنگ ایثار و شهادت (کل)	۳۳	۱ تا ۳۳	۰/۹۷۷

روایی این پرسش‌نامه با استفاده از روایی محتوایی و قضاوت متخصصان تعیین گردید. یعنی گویه‌ها به پنج نفر از استادان و کارشناسان صاحب‌نظر ارائه و از آن‌ها خواسته شد که اولاً گویه‌ها را با اهداف در ارتباط قرار دهند و بر این اساس اظهار نظر کنند و به دنبال آن در رابطه با ارتباط درونی بین گویه‌های هر خوشه اظهار نظر نمایند. بر این اساس نظرات متخصصان گرفته شد و براساس نظرات آنان اصلاحات لازم در گویه‌ها اعمال شد. همچنین به منظور سنجش پایایی ابزار پژوهش از روش همسازي و یا پایداری درونی گویه‌ها با استفاده از آزمون آلفای کرونباخ استفاده شد. همانگونه که مقدار آلفای شاخص‌ها و آلفای کل متغیر مورد بررسی در جدول ۱ نشان می‌دهند،

سؤال‌ها و گویه‌های متغیر و شاخص‌ها از میزان پایایی قابل قبولی برخوردار می‌باشند. تجزیه و تحلیل داده‌ها برای بررسی سؤال‌های پژوهش در دو مرحله انجام گرفت: مرحله اول- تحلیل توصیفی داده‌ها (نما، میانه و میانگین) و پراکندگی (واریانس و انحراف معیار) داده است که گزارش شدند. مرحله دوم- تحلیل استنباطی داده‌ها: در این مرحله به منظور آزمون فرضیه‌های تحقیق آزمون خی دو (X^2) تک دامنه‌ای استفاده شد.

یافته‌ها

یافته‌های توصیفی حاصل پیرامون دیدگاه دبیران در زمینه نقش مطالعات اجتماعی در زمینه گسترش فرهنگ ایثار و شهادت در دانش آموزان به ترتیب در جدول ۲ گزارش شده است.

جدول ۲: توصیف ویژگی‌های جمعیتی دبیران مورد مطالعه

ویژگی‌های جمعیتی	فراوانی	درصد
جنس	زن	۳۸/۱
	مرد	۶۱/۹
میزان تحصیلات	کاردانی و پایین‌تر	۸/۴
	کارشناسی	۷۱/۶
	کارشناسی ارشد و دکتری	۲۰/۰
سابقه خدمت	کمتر از ۵ سال	۳/۹
	۵-۱۰ سال	۱۰/۳
	۱۰-۱۵ سال	۲۰/۰
	بالاتر از ۱۵ سال	۶۵/۸

همانگونه که جدول ۲ نشان می‌دهد بیشترین تجمع و انباشتگی پاسخگویان مربوط به جامعه آماری معلمان مرد می‌باشد. همچنین ۸/۴ درصد دارای تحصیلات کاردانی و پایین‌تر، ۷۱/۶ درصد دارای تحصیلات کارشناسی، ۲۰ درصد دارای تحصیلات کارشناسی ارشد و دکتری بودند. توزیع میزان تحصیلات جامعه آماری مورد مطالعه

مبیین این واقعیت است که در مجموع هر فرد به طور متوسط از تحصیلات کارشناسی برخوردار بوده است. همچنین نیمی از پاسخگویان دارای تحصیلات کارشناسی و بالاتر و نیمی دیگر نیز دارای تحصیلات کارشناسی و پایین تر از آن بوده‌اند. علاوه بر این بیشترین تجمع و انباشتگی پاسخگویان از حیث میزان تحصیلات در مقطع تحصیلی کارشناسی بوده است.

همچنین در بخش سابقه خدمت، ۳/۹ درصد دارای میزان سابقه خدمت کمتر از ۵ سال، ۱۰/۳ درصد دارای میزان سابقه خدمت بین ۱۰-۵ سال، ۲۰ درصد دارای سابقه خدمت بین ۱۵-۱۰ سال و ۶۵/۸ درصد دارای میزان سابقه خدمت بالای ۱۵ سال می‌باشند. توزیع میزان سابقه خدمت جامعه آماری مورد مطالعه مبیین این واقعیت است که در مجموع هر فرد به طور متوسط بین ۱۵-۱۰ سال سابقه خدمت بوده است. همچنین نیمی از پاسخگویان دارای بالای ۱۵ سال سابقه خدمت و نیمی دیگر نیز دارای بالای ۱۵ سال سابقه خدمت و پایین تر از آن بوده‌اند. علاوه بر این بیشترین تجمع و انباشتگی پاسخگویان از حیث سابقه خدمت در طبقه بالای ۱۵ سال سابقه خدمت گزارش شده است.

یافته‌های توصیفی حاصل در زمینه دیدگاه دبیران مطالعات اجتماعی پیرامون گسترش فرهنگ ایثار و شهادت در جدول ۳ منعکس شده است.

جدول ۳: توزیع میانگین و پراکندگی دیدگاه دبیران علوم اجتماعی در زمینه نقش مطالعات اجتماعی در گسترش فرهنگ ایثار و شهادت

متغیر و مؤلفه‌های آن	میانگین	خط برش	انحراف معیار	کمینه	بیشینه
گسترش فرهنگ ایثار و شهادت	۳/۳۲	۳	۰/۹۰۴	۱	۵
درونی نمودن ارزش‌ها	۳/۰۷	۳	۰/۹۶۱	۱	۵
اعتقاد به ارزش‌های دفاع مقدس	۳/۲۰	۳	۰/۸۵۶	۱	۵
احترام به قشر ایثارگران	۳/۲۰	۳	۱/۰۵۳	۱	۵
تبلیغ و ترویج ارزش‌های دفاع مقدس	۳/۳۰	۳	۰/۸۳۹	۱	۵
آشنایی دانش‌آموزان با خصوصیات و ویژگی شهدای دانش‌آموز	۳/۰۲	۳	۰/۹۹۰	۱	۵

یافته‌های توصیفی جدول ۳ نشان می‌دهد که حوزه مطالعات اجتماعی، با میانگین ۳/۳۲ (و با خط برش ۳) می‌تواند در گسترش فرهنگ ایثار و شهادت ایفای نقش کند. زیرا که میانگین آن بالاتر از سطح استاندارد تعیین شده می‌باشد. یافته‌های استنباطی جهت بررسی دیدگاه دبیران پیرامون حوزه علوم اجتماعی در زمینه گسترش فرهنگ ایثار و شهادت در جدول ۴ آمده است.

جدول ۴: نتایج آزمون خی دو تک دامنه‌ای پیرامون دیدگاه دبیران علوم اجتماعی در زمینه نقش مطالعات اجتماعی در گسترش فرهنگ ایثار و شهادت در دانش آموزان

ملاک‌های ارزیابی	درجات ارزیابی	فراوانی مشاهده شده	فراوانی مورد انتظار	اختلاف (باقیمانده)	مجذور خی	درجه آزادی	سطح معناداری
مؤثر بودن حوزه مطالعات اجتماعی در گسترش فرهنگ ایثار و شهادت در دانش آموزان	خیلی کم	۷	۳۱	-۲۴/۰	۱۰۹/۲۲۶	۴	۰/۰۰۱
	کم	۱۲	۳۱	-۱۹/۰			
	تا حدودی	۷۳	۳۱	۴۲/۰			
	زیاد	۵۰	۳۱	۱۹/۰			
مؤثر بودن حوزه مطالعات اجتماعی در درونی نمودن ارزش‌های ایثار و شهادت	خیلی کم	۱۳	۳۱	-۱۸/۰	۸۴/۸۳۹	۴	۰/۰۰۱
	کم	۲۲	۳۱	-۹/۰			
	تا حدودی	۶۶	۳۱	۳۵/۰			
	زیاد	۴۹	۳۱	۱۸/۰			
مؤثر بودن حوزه مطالعات اجتماعی در اعتقاد دانش‌آموزان به ارزش‌های دفاع مقدس	خیلی کم	۹	۳۱	-۲۲/۰	۱۲۹/۰۹۷	۴	۰/۰۰۱
	کم	۱۳	۳۱	-۱۸/۰			
	تا حدودی	۷۵	۳۱	۴۴/۰			
	زیاد	۵۴	۳۱	۲۳/۰			
	خیلی زیاد	۴	۳۱	-۲۷/۰			

جدول ۴: (ادامه)

ملاک‌های ارزیابی	درجات ارزیابی	فراوانی مشاهده شده	فراوانی مورد انتظار	اختلاف (باقیمانده)	مجذور خی	درجه آزادی	سطح معناداری
مؤثر بودن حوزه مطالعات اجتماعی در احترام دانش‌آموزان به قشر ایشان‌گران	خیلی کم	۹	۳۱	-۲۲/۰	۶۸/۴۵۲	۴	۰/۰۰۱
	کم	۳۶	۳۱	۵/۰			
	تا حدودی	۳۵	۳۱	۴/۰			
	زیاد	۶۵	۳۱	۳۴/۰			
مؤثر بودن حوزه مطالعات اجتماعی در تبلیغ و ترویج ارزش‌های دفاع مقدس در دانش آموزان	خیلی کم	۹	۳۱	-۲۲/۰	۱۳۱/۱۶۱	۴	۰/۰۰۱
	کم	۱۳	۳۱	-۱۸/۰			
	تا حدودی	۷۵	۳۱	۴۴/۰			
	زیاد	۵۴	۳۱	۲۳/۰			
مؤثر بودن حوزه مطالعات اجتماعی در آشنایی دانش‌آموزان با خصوصیات و ویژگی شهادی دانش‌آموز	خیلی کم	۹	۳۱	-۲۲/۰	۸۲/۷۷۴	۴	۰/۰۰۱
	کم	۳۳	۳۱	۲/۰			
	تا حدودی	۷۳	۳۱	۴۲/۰			
	زیاد	۲۶	۳۱	-۵/۰			
خیلی زیاد	۱۴	۳۱	-۱۷/۰				

همانگونه که یافته‌های جدول ۴ و نیز سطح معناداری آزمون خی دو نشان می‌دهد از نظر دبیران حوزه مطالعات اجتماعی می‌تواند در گسترش فرهنگ ایثار و شهادت در دانش‌آموزان ایفای نقش کند. به بیان دیگر با توجه به این که میزان خی دو محاسبه شده ($\chi^2 = 109/226$) با درجه آزادی ($df = 4$) و سطح معناداری ($a = 0/01$) از مقدار خی دو جدول ($\chi^2 = 13/28$) بزرگ‌تر می‌باشد؛ لذا با ۹۹ درصد اطمینان می‌توان نتیجه گرفت که نقش حوزه مطالعات اجتماعی در گسترش فرهنگ ایثار و شهادت معنادار می‌باشند. در زمینه نقش حوزه مطالعات

اجتماعی در درونی نمودن ارزش های ایثار و شهادت، با توجه به این که میزان خی دو محاسبه شده ($\chi^2=84/839$) با درجه آزادی ($df=4$) و سطح معناداری ($a=0/01$) از مقدار خی دو جدول ($\chi^2=13/28$) بزرگ تر می باشد؛ لذا با ۹۹ درصد اطمینان می توان نتیجه گرفت که نقش حوزه مطالعات اجتماعی در درونی نمودن ارزش های ایثار و شهادت معنادار می باشند. در زمینه نقش حوزه مطالعات اجتماعی در اعتقاد دانش آموزان به ارزش های دفاع مقدس، نیز با توجه به این که میزان خی دو محاسبه شده ($\chi^2=129/097$) با درجه آزادی ($df=4$) و سطح معناداری ($a=0/01$) از مقدار خی دو جدول ($\chi^2=13/28$) بزرگ تر می باشد؛ لذا با ۹۹ درصد اطمینان می توان نتیجه گرفت که نقش حوزه مطالعات اجتماعی در اعتقاد دانش آموزان به ارزش های دفاع مقدس معنادار می باشند. در زمینه نقش حوزه مطالعات اجتماعی در احترام به قشر ایثارگران، با توجه به این که میزان خی دو محاسبه شده ($\chi^2=68/452$) با درجه آزادی ($df=4$) و سطح معناداری ($a=0/01$) که از مقدار خی دو جدول ($\chi^2=13/28$) بزرگ تر می باشد؛ لذا با ۹۹ درصد اطمینان می توان نتیجه گرفت که نقش حوزه مطالعات اجتماعی در احترام به قشر ایثارگران معنادار می باشند. در زمینه نقش حوزه مطالعات اجتماعی در تبلیغ و ترویج ارزش های دفاع مقدس، با توجه به این که میزان خی دو محاسبه شده ($\chi^2=131/161$) با درجه آزادی ($df=4$) و سطح معناداری ($a=0/01$) از مقدار خی دو جدول ($\chi^2=13/28$) بزرگ تر می باشد؛ لذا با ۹۹ درصد اطمینان می توان نتیجه گرفت که نقش حوزه مطالعات اجتماعی در تبلیغ و ترویج ارزش های دفاع مقدس معنادار می باشند. در زمینه نقش حوزه مطالعات اجتماعی در آشنایی دانش آموزان با خصوصیات و ویژگی شهدای دانش آموز، با توجه به این که میزان خی دو محاسبه شده ($\chi^2=82/774$) با درجه آزادی ($df=4$) و سطح معناداری ($a=0/01$) از مقدار خی دو جدول ($\chi^2=13/28$) بزرگ تر می باشد؛ لذا با ۹۹ درصد اطمینان می توان نتیجه گرفت که نقش حوزه مطالعات اجتماعی در آشنایی دانش آموزان با خصوصیات و ویژگی شهدای دانش آموز معنادار می باشند.

بحث و نتیجه گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی دیدگاه دبیران علوم اجتماعی پیرامون نقش مطالعات اجتماعی در گسترش فرهنگ ایثار و شهادت در دانش آموزان انجام شده است. یافته های پژوهش نشان می دهد که از نظر دبیران حوزه مطالعات اجتماعی در گسترش فرهنگ ایثار

و شهادت در دانش آموزان مؤثر است و می‌تواند ایفای نقش نماید. از این رو لازم است برنامه‌ریزان این حوزه در انعکاس ارزش‌های انقلابی و دینی از قبیل ایثار و شهادت در کتاب‌های درسی علوم اجتماعی اهتمام به خرج دهند. نتایج پژوهش حاضر با پژوهش‌های الخوالده و الشوحه (۲۰۰۵) و امیری (۱۳۸۵) همسو است زیرا پژوهشگران مذکور به این نتیجه رسیده‌اند که در دوره راهنمایی بیشتر به مفاهیم ایثار و شهادت پرداخته شده است. البته نتایج این پژوهش با پژوهش آرمند (۱۳۸۷)، عرب‌زوزنی و سعیدی‌رضوانی (۱۳۸۵) و اثباتی و وریج‌کاظمی (۱۳۸۳) ناهمسو است. آرمند (۱۳۸۷) بر این باور است که مفاهیم ایثار و شهادت در کتاب‌های قرآن و دینی (هدیه‌های آسمان) به اندازه کافی مورد توجه قرار نگرفته است. عرب‌زوزنی و سعیدی‌رضوانی (۱۳۸۵) معتقدند صفاتی چون حقیقت‌جویی، شجاعت، صبر و استقامت، دین‌داری، ذلت‌ناپذیری و عزت و بزرگی شهید و شهادت در کتب درسی دوره راهنمایی تحصیلی مورد غفلت قرار گرفته است. اثباتی و وریج‌کاظمی (۱۳۸۳) یادآور شدند ارزش‌های دفاع مقدس که در آن مفاهیم ایثار و شهادت جای می‌گیرد نسبت به ارزش‌های دینی و ملی در کتاب‌های درسی کمتر مورد توجه قرار گرفته است.

یافته دیگر این پژوهش نشان داد که از نظر دبیران حوزه مطالعات اجتماعی می‌تواند در مؤلفه‌های فرهنگ ایثار و شهادت از قبیل درونی نمودن ارزش‌های ایثار و شهادت، اعتقاد دانش‌آموزان به ارزش‌های دفاع مقدس، احترام به قشر ایثارگران، تبلیغ و ترویج ارزش‌های دفاع مقدس و آشنایی دانش‌آموزان با خصوصیات و ویژگی شهدای دانش‌آموز ایفای نقش نماید. این نتیجه با یافته‌های پژوهش الخوالده و الشوحه (۲۰۰۵) و پژوهش خورشیدی و قاسمی (۱۳۸۵) همسو است. چرا که براساس یافته‌های فوق‌الذکر مفاهیم قابل توجهی در کتاب‌های درسی درباره مفاهیم شهید و شهادت به‌کار رفته است و در دوره متوسطه مفاهیم شهید و شهادت در کتب درسی به میزان قابل توجهی بیشتر از دوره راهنمایی است که این مفاهیم ذهن دانش‌آموزان را به سمت ارزش‌های معنوی سوق می‌دهد.

با توجه به نتایج پژوهش و با توجه به نقشی که مطالعات اجتماعی می‌تواند در تقویت فرهنگ ایثار و شهادت داشته باشد پیشنهاد می‌شود در کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی در دوره متوسطه اول و دوم که بیشترین مخاطب نوجوان و جوان را به خود اختصاص داده است و می‌دهد، مؤلفه‌های ارزش‌های عام‌گرایانه همچون گذشت، نועدوستی، فداکاری، تعهد و همکاری گنجانده شود. گنجاندن مؤلفه‌های ارزش‌های دفاع مقدس و انقلاب اسلامی در

محتوای کتاب مطالعات اجتماعی متوسطه اول می‌تواند تأثیرات بسیار ارزشمندی داشته باشد. علاوه بر این ارائه محتوای مناسب در نظام آموزشی در قالب فعالیت‌های آموزشی و فوق برنامه به صورت داستان‌ها و نمایش‌نامه‌هایی که به نحوی مسائل اخلاقی و ارزشی دوران دفاع مقدس در آن‌ها مطرح شده باشد، از اهمیت خاصی برخوردار است. زیرا داستان با فضای عاطفی و هیجانی خاص خود زمینه را به صورت مناسبی برای ایجاد تغییر و تحول در دانش‌آموزان فراهم می‌آورد. همین‌طور گنجاندن واقعیت‌های هشت سال دفاع مقدس در کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی، با توجه به افزایش سن دانش‌آموزان و رسیدن به مرحله تفکر انتزاعی از دیگر پیشنهادها این پژوهش است.

علاوه بر این از آنجایی که نسل امروز یعنی جوان و نوجوان ما یک نسل محاصره شده است و انواع فرهنگ مخرب ذهنیت این نسل را به عنوان مختلف در حصار خود گرفته است یک ایثارگر به عنوان پل ارتباطی فرهنگی می‌تواند در حفظ ارزش‌های انقلاب اسلامی و ترویج این فرهنگ مؤثر باشد. از این رو تجلیل از ایثارگران و خاصه جانبازان و آزادگان و معرفی آنان به دانش‌آموزان در کتاب‌های درسی یکی از گام‌های ضروری در این زمینه است. علاوه بر آن لازم است از قابلیت‌های چند رسانه‌ای همچون به‌کارگیری فیلم‌ها، عکس و تصاویر و ... برای انتقال و گسترش فرهنگ شهادت در کتاب‌های درسی استفاده شود. فراهم کردن شرایط لازم از سوی مسئولان مدارس جهت بازدید دانش‌آموزان از باغ موزه‌های دفاع مقدس و مرکز نشر و حفظ آثار و ارزش‌های دفاع مقدس بسیار تأثیرگذار خواهد بود. آشناسازی دانش‌آموزان با زندگی‌نامه شهدا و ایثارگران به طرق مختلف از جمله برگزاری مسابقات یا ارائه داستان یا مقاله به عنوان بخشی از وظایف درسی، برگزاری یادواره‌های شهدای دانش‌آموزی و همچنین دعوت از هم‌زمان شهدای دانش‌آموز در کلاس درس مطالعات اجتماعی متوسطه اول و دوم به منظور آشنایی و الگوپذیری دانش‌آموزان از خصوصیات شهدای دانش‌آموز، از دیگر پیشنهادها این پژوهش است. از جمله محدودیت‌های پژوهش حاضر انتخاب جامعه آماری مورد بررسی است. با توجه به این که جامعه این مطالعه دبیران علوم اجتماعی شهر تهران بودند لازم است در تعمیم یافته‌های این مطالعه (شهر تهران) به سایر استان‌ها دقت شود. علاوه بر این دیگر محدودیت‌های این پژوهش مربوط به ابزار مورد استفاده این پژوهش است. ابزار مورد استفاده این مطالعه پرسش‌نامه بوده است. پرسش‌نامه به دلیل ویژگی‌های خود توانایی رفتن به لایه‌های زیرین جهت جمع‌آوری اطلاعات را دارا نیست.

منابع

- قرآن کریم. (۱۳۸۶). ترجمه آیت‌الله ناصر مکارم شیرازی. مشهد: آستان قدس رضوی.
- آرمند، محمد. (۱۳۸۷). بررسی مفاهیم ایثار و شهادت در کتاب‌های درسی سه دوره تحصیلی. گزارش پژوهشی، تهران: بنیاد شهید انقلاب اسلامی.
- ابن ابی‌الحدید، ابو حامد. (۱۴۰۴). شرح نهج البلاغه. قم: کتابخانه مرعشی.
- اثباتی، زینت و وریح کاظمی، عباس. (۱۳۸۳). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی مقاطع ابتدایی و متوسطه از منظر ارزش‌های دینی، ملی و دفاع مقدس. گزارش طرح پژوهشی، تهران: سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی.
- اسماعیل پور، محمدمهدی. (۱۳۸۵). ایثار و عرفان. شیراز: نوید شیراز.
- امیری، کیومرث. (۱۳۸۵). تحلیل محتوای ارزش‌های معرفی شده در کتاب‌های درسی دبیرستان در سال‌های (۱۳۵۶-۱۳۵۲ و ۱۳۷۶-۱۳۷۲). پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی، تهران: دانشگاه علامه طباطبائی.
- بلکستر، لورن؛ هیوز، کریستینا و تایت، ملکم. (۱۳۸۷). چگونه تحقیق کنیم، ترجمه عیسی ابراهیم‌زاده، ابوالفضل فراهانی و محمدرضا سرمدی. تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.
- چراغی، نسرين و اسلام‌پناه، مریم. (۱۳۸۹). تأثیر فرهنگ ایثار و شهادت در گسترش اخلاق و معنویت در جامعه. مجموعه مقالات همایش ملی ایثار و شهادت و توسعه کشور، کرمانشاه، دانشگاه رازی.
- چناری، مهین. (۱۳۹۰). فرهنگ ایثار و شهادت و راه‌های تقویت آن در بین دانش‌آموزان و دانشجویان. همایش فرهنگ ایثار و شهادت.
- حراملی، محمدبن حسین. (۱۴۱۴). وسائل الشیعه. تهران: انتشارات مکتبه الاسلامیه.
- حکیم‌زاده، رضوان و موسوی، سیدامین. (۱۳۸۷). آموزش ارزش‌ها در محتوای کتاب‌های درسی دوره راهنمایی: بررسی وضع موجود و ارائه راهکارهایی برای وضعیت مطلوب. فصل‌نامه مطالعات برنامه درسی، ۳ (۱۱)، ۹۵-۱۱۷.
- خادمی، عین‌الله. (۱۳۷۹). بررسی عوامل مؤثر بر درونی کردن ارزش‌های اسلامی در دانش‌آموزان از دیدگاه مربیان تربیتی ناحیه ۲ آموزش و پرورش قم در سال تحصیلی ۱۳۷۹-۱۳۷۸. قم: اداره کل آموزش و پرورش.
- خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۸۱/۱۰/۱۵). پیام رهبر معظم انقلاب به ششمین کنگره شهیدان دانشجوی کشور.
- خمینی، روح‌الله. (۱۳۷۶). صحیفه نور. تهران: موسسه نشر آثار امام.
- الخواجده، محمد و الشوحه، احمد. (۲۰۰۵). القيم التربويه المتضمنه فی کتب التریبه الاسلامیه المقرره الصفوف الاربعه العلیا من المرحله الاساسیه فی الاردن. مجله الاتحاد الجامعات العربیه للتربیه و علم النفس، ۳ (۱)، ۳۸-۱.
- خورشیدی، رزا و قاسمی، مریم. (۱۳۸۵). بررسی صفات بارز شهدای دینی و ملی از نظر دانش‌آموزان مدارس راهنمایی شاهد و عادی شیراز. همایش علمی فرهنگ ایثار و شهادت. شیراز: دانشگاه شیراز، ۲-۲۶.
- دهخدا، علی‌اکبر. (۱۳۷۷). لغت‌نامه دهخدا، جلد سوم. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- ساروخانی، باقر. (۱۳۸۷). روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی: اصول و مبانی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- عرب‌زوزنی، احمد و سعیدی‌رضوانی، محمود. (۱۳۸۵). فرهنگ شهادت در کتب درسی دوره اول متوسطه. چکیده مقالات نخستین همایش علمی فرهنگ ایثار و شهادت، شیراز: دانشگاه شیراز، ۳۸-۳۹.
- علی‌اکبری، راضیه. (۱۳۸۹). ایثار و شهادت و جهانی شدن. مجموعه مقالات نشست علمی ترویج فرهنگ ایثار و شهادت. قم: انتشارات دانشگاه قم.
- فیاض، ایراندخت. (۱۳۸۷). بررسی فراتحلیلی محتوای کتاب‌های درسی در رابطه با ارزش‌های اسلامی - ایرانی. مجله فرهنگ و علم، ۱ (۱)، ۱۱-۴۰.
- کلینی، محمدبن یعقوب. (۱۳۷۱). اصول کافی، با شرح و ترجمه حاج سیدجواد مصطفوی. قم: انتشارات علمیه اسلامیه.
- مجلسی، محمد باقر. (۱۴۰۳). بحارالانوار، الطبعة الثانیة. بیروت: موسسه الوفاء.
- محیطی‌اردکانی، احمد. (۱۳۸۵). معصومین علیهم السلام و فرهنگ شهادت. ماهنامه فرهنگ کوثر، ۹ (۶۶)، ۹۸-۱۰۸.
- مدنی، آزاده. (۱۳۸۶). آسیب‌شناسی تربیت دینی. فصل‌نامه کتاب نقد، (۴۲)، ۱۲۹-۱۵۴.
- مردانی، محمدحسین. (۱۳۸۴). مهدویت و شهادت. تهران: نشر شاهد.
- مظهری، مرتضی. (۱۳۶۸). قیام و انقلاب مهدی (ع). تهران: انتشارات صدرا.
- معین، محمد. (۱۳۷۶). فرهنگ فارسی معین. تهران: انتشارات امیر کبیر.